

Цитирати као: Ćirković, S. (2023, November 3). Romski jezik u
jezičkom pejzažu Srbije. Zenodo.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.10069435>

Ромски језик у језичком пејзажу Србије

Светлана Ћирковић

Балканолошки институт САНУ

Одбор за проучавање живота и обичаја Рома САНУ

7. јун 2023.

Фонд за науку
Републике Србије

Структура излагања

1. Језички пејзаж
2. Досадашња истраживања језичког пејзажа у Србији
3. Ромски језик
4. Домени употребе ромског језика
5. Ромски језик у Србији и домени употребе ромског језика у Србији
6. (Не)видиљивост ромског језика у језичком пејзажу Србије
7. Резултати пилот социолингвистичког упитника (VLingS)

Фонд за науку
Републике Србије

Језички пејзаж – теоријски оквир

- ▶ „The language of public road signs, advertising billboards, street names, commercial shop signs, and public signs on government buildings combines to form the linguistic landscape of a given territory, region, or urban agglomeration“ (Landry & Bourhis 1997: 25).
- ▶ Бројни научни радови – урбани и рурални језички пејзажи, cyberscapes, семиотичка истраживања јавног простора (комплементарна са језичким пејзажем), сагледавање заступљености језика и етничитета одређене језичке заједнице у јавном простору (Marten, Van Mensel, Gorter 2012).
- ▶ Описивање и анализа језичке ситуације у одређеној држави (Sciriha&Vassallo 2001)
- ▶ Употреба више језика на већем географском простору (Kresling 2003).
- ▶ Истраживања из перспективе мултилингвизма /истраживања језичког пејзажа мањинских језика у мултилингвалним срединама (Spolsky 2004, Ben-Rafael et al. 2006, Shohamy&Abu Ghazaleh-Mahajneh 2012, Puzey 2012, између осталих).
- ▶ Циљ: још једно виђење друштвеног мултилингвизма, фокус на избору језика, хијерархије у употреби различитих језика, контактни феномени, писменост.
- ▶ Укључивање теоријског и методолошког приступа различитих дисциплина: примењене лингвистике, социолингвистике, језичке политике.

Фонд за науку
Републике Србије

Фонд за науку
Републике Србије

Језички пејзаж – теоријски оквир

► Зашто језички пејзаж:

1. Пружа свеобухватни поглед на писани језик у јавном простору, посвећујући пажњу свакој врсти знакова;
2. Не узима у обзир само знакове, већ и то ко их иницира, креира, поставља, чита;
3. Манипулација језиком – свесна или несвесна – са циљем да се потврди или негрира постојање образаца престижа јездног језика и хијерархије међу језицима;
4. Омогућава увид у демографске прилике, као и језичке и друге политике према различитим језицима (Marten, Van Mensel, Gorter 2012: 1);
5. У мултилингвалним срединама детерминише и статус мањинског језика (Edwards 2010), укључује и домен писмености и улогу писане традиције у истраживања (Spolsky 2009);
6. Напори за очувањем и ревитализацијом мањинских језика, улазе у домен подршке државе, регионалних и локалних самоуправа, бројних невладиних организација; удруживање или сукобљавање званичних регулатива и приватних иницијатива у употреби језика (Gorter, Aiesaran and Cenoz 2012: 148–149);
7. Присуство/одсуство језика у јавном простору – могу се идентификовати системски обрасци који помажу разумевању језика и друштвених феномена (Shohamy&Abu Ghazaleh-Mahajneh 2012: 89);

Top-down & Bottom-up стратегије

► Top-down

- Ангажованост институција које делују у оквиру локалних или централних политика;

► Bottom-up

- Ангажованост појединаца, актера удружења или корпорација који имају аутономију деловања у правним оквирима.

(Ben-Rafael et al. 2006: 10).

Фонд за науку
Републике Србије

Фонд за науку
Републике Србије

Истраживања језичког пејзажа у Србији

- ▶ Урбани језички пејзаж – град Суботица, језици: српски, мађарски и хрватски (Vuković 2012).
- ▶ Рурални језички пејзаж и језички пејзаж гробља (Popović&Janjić 2013, Sikimić&Nomaći 2016, Soresku-Marinković 2021a, Soresku-Marinković 2021b, Huţanu&Sorescu-Marinković 2016, Sorescu-Marinković&Salamurović 2022, Sorescu-Marinković&Huţanu (forthcoming))
- ▶ Мултикултуралне и мултилингвалне средине:
 - српски, мађарски, хрватски (Vuković 2012)
 - румунски (Popović&Janjić 2013, Soresku-Marinković 2021)
 - банатско-бугарски (Sikimić&Nomaći 2016)
 - влашки (Huţanu&Sorescu-Marinković 2016, Sorescu-Marinković&Huţanu (forthcoming))
 - Однос и статус различитих језика у вишејезичним срединама, попут села Ечка у Банату (Sorescu-Marinković&Salamurović 2022)

Ромски језик

- ▶ Ромски језик – индоевропска породица језика, индоаријска група.
- ▶ Број говорника – 3,5 милиона (Moseley 2010)
- ▶ Распрострањеност – доминатно Европа, у мањој мери Северна и Јужна Америка и Аустралија (Moseley 2010)

?????

- Податак о броју Рома у Унесковом атласу датира у 2009. годину
- Није ажуриран у наредним издањима штампане верзије Атласа, нити ни у његовој интерактивној форми у складу са пописима становништва који су обављани у периоду после 2009.
- Не узимају се у обзир демографски фактори процене и пројекције броја припадника ромске етничке заједнице.
- Не узима у обзир социјални статус ромске популације – политичка, економска и културна маргинализација, етничка и језичка стигматизација (Filipović, Vučo, Djurić 2010: 261)

Фонд за науку
Републике Србије

Ромски као угрожени језик

- ▶ Број говорника – круцијални фактор у одређивању угрожености, рањивости или виталности језика.
- ▶ *UNESCO's Atlas of the World's Languages in Danger* (Moseley 2010), *Ethnologue* (Lewis, Simons and Fennig 2013) и *Endangered Languages Project* (Lee, van Way 2016) ⇒ ромски језик је дефинитивно угрожен језик.
- ▶ Недостаци:
 - Погрешно лоцирани ромски дијалекти
 - Неадекватно градирање угрожености ромског језика (Sorescu-Marinković, Mirić, Ćirković 2020)
 - Ромски језик се у погледу угрожености посматра као целина, одн. у целини угрожен језик, занемарујући нужност процене угрожености/виталности појединачних ромских варијетета (Halwachs 2020: 432)
 - У процени угрожености се мора укључити фактор дијалекатске варијације овог језика, различит степен угрожености/виталности на нивоу заједница, па чак и појединачних говорника (Sorescu-Marinković, Mirić, Ćirković 2020: 96).

Фонд за науку
Републике Србије

Ромски као мањински језик и домени употребе ромског језика

- ▶ Савет Европе: „the true European minority“ (Guy 2003, Filipović, Vučo, Djurić 2010: 261)
- ▶ **Европска повеља о регионалним или мањинским језицима** (1992) – гарантује језичка права у доменима образовања, правних и административних управа/јурисдикција, јавних услуга, медија, културних активности, економског и социјалног живота и међуграничну размену
- ▶ Земље које су ратификовале Европску повељу: Аустрија, Босна и Херцеговина, Чешка, Финска, Немачка, Мађарска, Црна Гора, Холандија, Норвешка, Пољска, Румунија, Србија, Словенија, Шведска и Украјина – у овим земљама ромски језик је препознат као мањински језик.
- ▶ Домени употребе ромског језика:
 - Образовање: статус ромског језика као део политичке агенде; увођење ромског језика у образовање зависи од сарадње владиног и невладиног сектора, заједнички напори и компромиси могу резултирати увођењем ромског језика у образовни систем, али не нужно и интеграцију ромског језика у редовне образовне курикулуме (Halwachs 2020: 442–444).
 - Дигитални медији (интернет): употреба језика – активисти vs. неактивисти (Leggio 2020: 531).
 - Литература: ромска литература и литература на ромском језику; изазови: дистрибуција, рецепција, доступност (Zahova 2020: 560).

Фонд за науку
Републике Србије

Ромски језик у Србији

- ▶ Ромски језик у Србији – „дефинитивно угрожен“ и мањински језик
- ▶ UNESCO's Atlas of World's Languages in Danger, Ethnologue, Endangered Languages Project
 - Није сасвим јасно којим подацима располажу наведене базе, одакле подаци потичу
 - Број говорника није сасвим прецизан
 - Нису наведени извори
 - наведени ромски варијетети који не постоје у Србији, без података о изворима за дијалекатски диверзитет (Sorescu-Marinković, Mirić, Ćirković 2020).
- ▶ Србија: свако урбано и рурално насеље настањено је Ромима, недостају подаци о њиховој дистрибуцији, језичким варијететима, прецизним подацима о броју у насељима и сл. (Ćirković 2018).
- ▶ Пописни подаци:
 - Попис 2011: ромска национална припадност: 147.604 грађана; ромски као матерњи језик: 100.668 говорника
 - Попис 2022: ромска национална припадност: 131.936 грађана; ромски као матерњи језик – недоступни подаци
- ▶ „Ромска насеља, услови живота и могућности интеграције Рома у Србији“ (Jakšić&Bašić 2005) – процењени број Рома је 247.591.

Фонд за науку
Републике Србије

Фонд за науку
Републике Србије

Језичка права Рома у Србији

► Устав Републике Србије

- Члан 10: „у РС у службеној употреби су српски језик и ћирилично писмо. Службена употреба других језика и писама уређује се законом, на основу Устава“.

- Члан 14: „Република Србија штити права националних мањина. Држава јемчи посебну заштиту националним мањинама ради остваривања потпуне равноправности и очувања њиховог идентитета“.

► Закон о заштити права и слобода националних мањина (2002)

- Да би мањински језик био у службеној употреби, потребно је да припадника националне мањине буде у укупном становништву државе 2% (Попис 2011: Роми 2,05%, Попис 2022: Роми 1,98%)
- Право посланика да се у Парламенту обраћају на свом језику; говорници мањинског језика се могу обраћати државним органима на свом језику и имају право да добију одговор на свом језику

► Закон о службеној употреби језика и писама (2005)

- Гарантује употребу мањинских језика у срединама у којима чине значајну популацију
- Држани органи, организације којима су поверена јавна овлашћења, органи аутономних покрајина и јединица локалне самоуправе воде поступак и на мањинском језику, у државним установама аутономних покрајина, да користе своје име и презиме на свом језику, у срединама у којима чине значајну популацију традиционални локални називи, имена улица, насеља, и топографске ознаке буду исписне и на њиховом језику.

► Одлуку о увођењу језика националне мањине у службену употребу доноси **Скупштина локалне самоуправе**

- То значи да у укупној популацији коју покрива локална самоуправа треба да буде **15%** припадника те мањине (према последњем попису)

Ни у једној јединици локалне самоуправе **Роми не чине 15% укупног становништва** (Башић 2018)

► Европска повеља о регионалним или мањинским језицима (Србија ратификовала 2006)

Фонд за науку
Републике Србије

VLingS

Top-down ниво – званична употреба ромског језика у јавном простору Србије (1)

- ▶ **Домен права:** У државним органима у којима се воде правни поступци, поступци се могу водити и на ромском језику
 - 1) Виши суд и Београду ангажује два судска тимача за ромски језик
 - Повреда загарантованог права: вођење поступка против окривљеног “ХУ” 2016. године у Врховном касационом суду у Београду, јер окривљеног, **који се изјаснио да му је матерњи језик ромски**, суд није „поучио о праву на употребу свог језика нити је у записник забележио изјаву окривљеног у вези са тим“ (ПР 14/2016).
 - 2) Закон о Народној скупштини Републике Србије
 - Омогућава посланицима да се на седницама НС обраћају на свом језику, као и да писане документе подносе на свом језику. Генерални секретар НС је према Закону и правилнику НС дужан да обезбеди истовремено превођење и свог излагања, као и документа која је поднео.
 - Иако су у рад НС укључени и Роми на местима посланика, чија имена није етички спомињати овом приликом, у пракси они не користе своје право да на седницама НС говоре на свом језику (Башић 2018)
- ▶ **Домен образовања:** Ромски језик са елементима националне културе
 - Предмет се организује на основу „довољног“ броја пријављених ученика
 - На сајту Министарства просвете нису доступни подаци о школама у којима се овај предмет може похађати
 - Предмет се реализује у 68 школа широм Србије са 2.467 ученика у осноношколском образовању (Александровић 2021: 222)
 - Доступност и дистрибуција уџбеника је отежана (Мирић 2019, 2021).
 - Лекторат за ромски језик Филолошког факултета у Београду – основан 2015, престао са радом 2017, због недовољно заинтересованих студената (Ћирковић 2018)
 - Виша школа за васпитаче у Вршцу - образује васпитаче и педагошке асистенте за ромски језик (Александровић 2021)
- ▶ **Домен медија:**
 - Радио-Телевизија Војводине – свакодневни програм на ромском језику: *Nevimata, Amen Adjes* (РТВ – има своју вебпрезентацију сајта на ромском језику, постоји посебна страница емисије *Amen adjes* на ромском језику)
 - Радио Београд 1: *Romano Them* – не постоји вебпрезентација ове емисије на ромском језику

Top-down ниво – званична употреба ромског језика у јавном простору Србије (2)

► Национални савет ромске националне мањине

- Сајт Националног савета није преведен на ромски језик, иако постоји опција „Romani“, али кад се кликне на ову опцију нема ромског језика, већ само српског

► Влада Републике Србије

- 25 министарстава у Влади
- Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре – **ЈЕДИНО** министарство које име опцију садржаја на ромском језику.
- Остала министарства, укључујући Министарство за људска и мањинска права и друштвени дијалог, Министарство здравља, Министарство државне управе и локалне самоуправе, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Министарство за бригу о породици – нема опцију садржаја **НИ НА ЈЕДНОМ** мањинском језику.

► Овде се говори о крвним организацијама, онима која су надлежна за ромска питања и питања угрожених социјалних група

Фонд за науку
Републике Србије

Натписи различитог типа у јавном простору Србије (1)

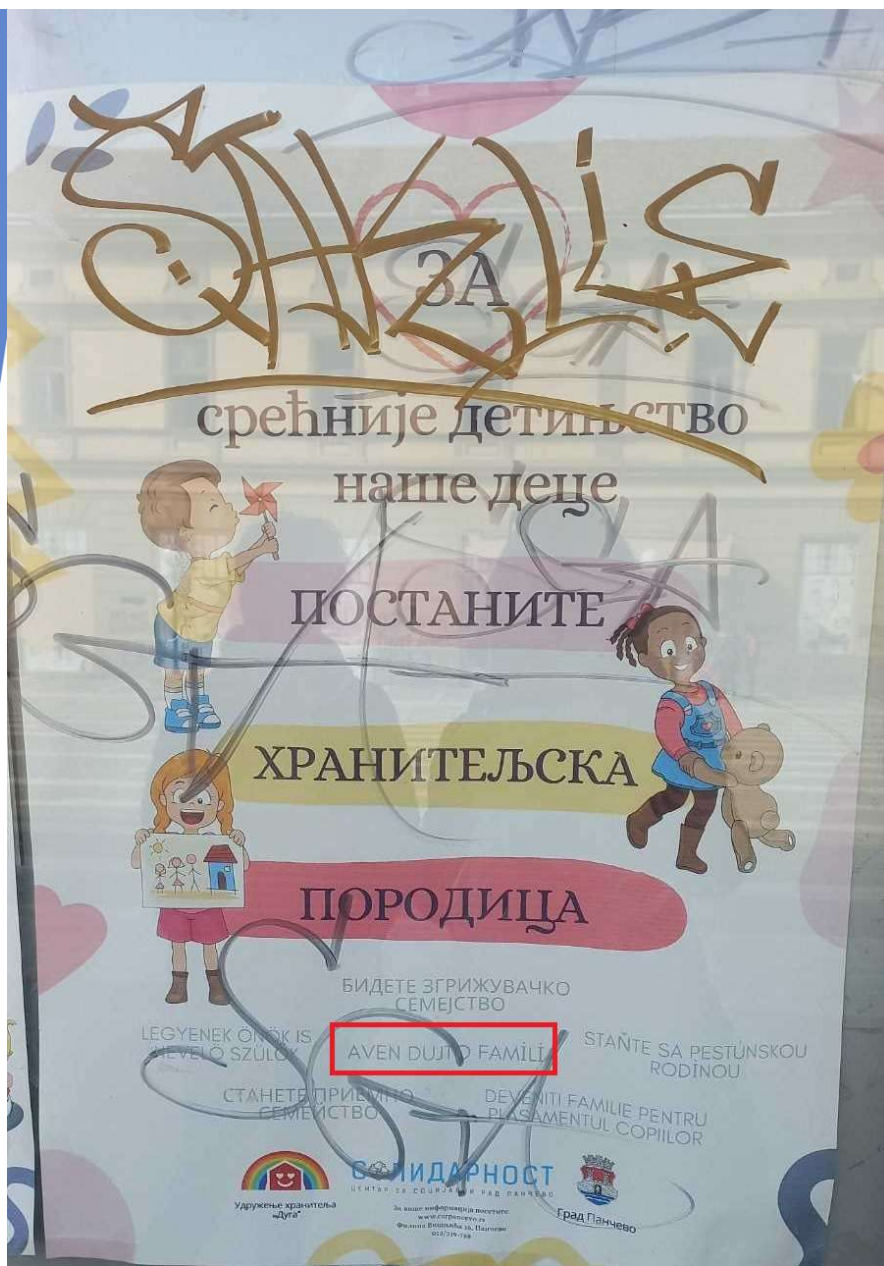
► Књажевац (2016)

Фонд за науку
Републике Србије

V LingS

Натписи различитог типа у јавном простору Србије (2)

Панчево (2022)

Фонд за науку
Републике Србије

VlingS

Bottom-up ниво употребе ромског језика у јавном простору Србије: натписи на сакралним споменицима

Фонд за науку
Републике Србије

Београд, Миријево,
Орловско насеље 2010

Књажевац 2016

Влашко Поље 2018

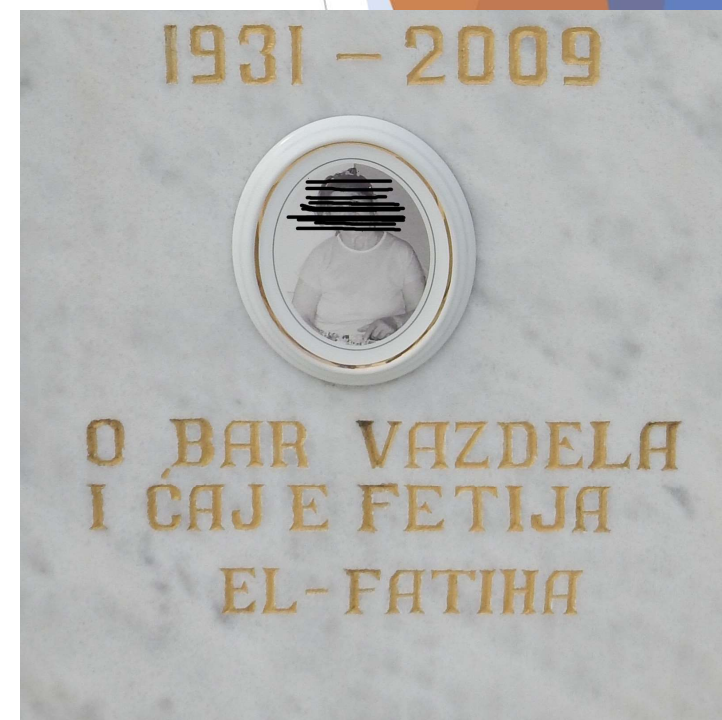
V LingS

Фонд за науку
Републике Србије

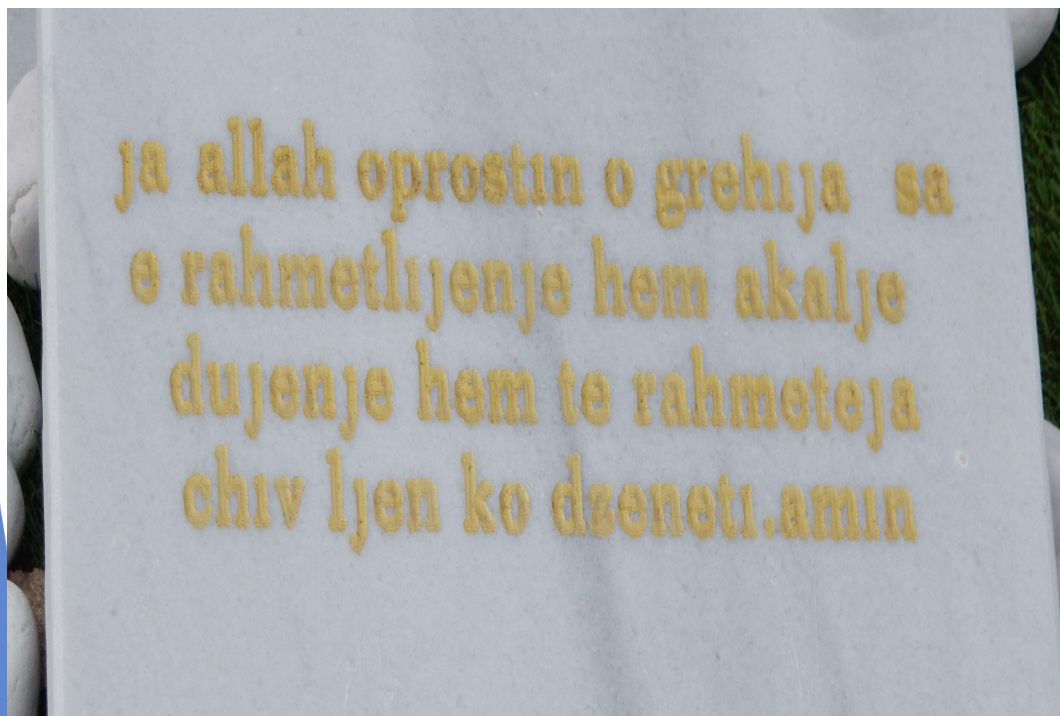
Bottom-up ниво употребе ромског језика у јавном простору Србије: натписи на надгробним споменицима (1)

Bottom-up ниво употребе ромског језика у јавном простору Србије: натписи на надгробним споменицима (2)

Фонд за науку
Републике Србије

Резултати примењеног пилот социолингвистичког упитника (VLingS) у различитим ромским заједницама

	ДА	НЕ	НЕ ЗНАМ
Да ли на ромском постоје натписи на/у зградама државних институција (домови здравља, општине, школе)?	1	55	6
Да ли на улици постоје званични натписи на ромском (нпр. називи улица, насељених места)?	0	56	6
Да ли сте икада видели било какав натпис на ромском (нпр. натпис на споменицима, графити)?	12	47	3
Да ли постоје натписи на надгробним споменицима на ромском?	12	42	8
Да ли у вашој породици постоје натписи на надгробним споменицима?	2	59	1

Фонд за науку
Републике Србије

Закључна разматрања

- ▶ За ромски језик не можемо сасвим да тврдимо да је невидљив језик у јавном простору Србије.
- ▶ Само оно што кровни закони препоручују видљиво је у јавном простору Србије, без имало сентимента за реално стање на терену Србије – да су Роми стигматизован и маргинализован народ, да се сусрећу са бројним потешкоћама, да до својих права веома тешко долазе, одн. да их веома тешко остварују.
- ▶ Сакрални и надгробни споменици указују на то да писани ромски језик и његова видљивост у ова два домена ипак показују иницијативу појединаца или локалних група да изразе свој етницитет, да језик означе важним фактором свог идентитета.
- ▶ Употреба ромског језика – област коју треба даље истраживати, треба апеловати на надлежне институције и скретати пажњу на социјални и сваки други статус Рома, да треба апеловати на образовне институције да подигну лествицу престижа ромског језика.
- ▶ Социолингвистички упитник се показао као подесан инструмент за макар лоцирање писаног ромског језика,
- ▶ академска заједница – недостатак компетентног кадра.

ХВАЛА НА ПАЖЊИ!

Фонд за науку
Републике Србије

VLingS